

OLASZ Lajos

főiskolai docens

**Szegedi Tudományegyetem-Juhász Gyula Pedagógusképző
Kar, Szeged**

college associate professor

**University of Szeged-Juhász Gyula Faculty of Education,
Szeged, Hungary**

email: olasz@jgypk.szte.hu

**TERVEK A GALÍCIAI HATÁR KIIGAZÍTÁSÁRA 1941-
1942-BEN**

**PLANS FOR THE ADJUSTMENT OF THE GALIZIAN
BORDER IN 1941-1942**

ABSTRACT

In September 1941, the Hungarian military leadership proposed to the Germans the adjustment of the border line between Kárpátalja (Subcarpathian Ruthenia) and Galicia, the annexation of a narrow border strip to Hungary. He argued that this way is easier to prevent illegal migration, including the return of the Jewish population who came from Galicia and was then deported back there. On the other hand, border protection would be strengthened in case a Ukrainian state were to be established in Galicia. Hitler agreed to hand over the territory in exchange for the participation of Hungarian troops in the war. However, the various German authorities, the General-Government, the SS, the Reich Security Main Office, the Ministry of the Occupied Eastern Territories, did not want to hand over this economically valuable area. During the negotiations, they tried to persuade the Hungarians to voluntarily renounce the border adjustment. In fact, the Hungarian government did not want this area either, because it was outside the borders of the Sate of Saint Stephen. Therefore, he postponed the continuation of negotiations until the end of the war.

Kulcsszavak: II. világháború, Kárpátalja, határkiigazítás, magyar-német területi tárgyalások

Keynotes: World War II, Subcarpathian Ruthenia, border adjustment, Hungarian-German territorial negotiations

1. A Kárpátalja és Galícia közötti határ kérdésének felvetése

1939. szeptember 4-én Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter a főhadiszállásra kérte Szójay Döme berlini magyar követet. Közölte, hogy több kérdésben is megbeszélést akar folytatni a magyar kormánnyal, és előzetesen tájékozódni kíván, hogy Magyarország nem tart-e igényt további területekre az északi határai mentén. Sztójay kérdésére, hogy szlovák területek megszállására gondol-e, közölte, hogy lengyel Galícia egy részéről van szó, az Északi-Kárpátoktól 60-70 km mélységben, a Hirov, Szambor, Drohobics, Hodnyica vonalig. Ez a terület a Ribbentrop-Molotov paktum értelmében szovjet megszállás alá került volna. Berlin nem akarta megszegni az egyezményt, de nem bánta volna, ha a Honvédség, megelőzve a Vörös Hadsereget, „saját elhatározásából” bevonul ebbe a térségbe, biztosítja a drohobicsi olajmezőt és előretolja a tengelyhatalmak fennhatóságát Szrij körzetéig. Másnap a németek a kérdést Otto von Erdmannsdorff budapesti német követ útján is megismételték.¹

A német felajánlást nemcsak a szovjeteknek ígért területek magyar közreműködéssel való megtartása motiválta. Sztójay jelezte a Külügyminisztériumnak, hogy cserébe Berlin, egyrészt a magyar-román viszonyban nyugalmat vár el, másrészt, valószínűleg kérni fogja a csapatai átvonulását magyar területen. Ez utóbbi szeptember 9-én meg is történt. A magyar kormány a német ajánlatot elvetette. Közölte, hogy nincsenek területi igényei a Kárpátok gerincén futó történeti határokon túl, és nem érdeke, hogy az ország lakosságát további jelentős ukrán kisebbséggel növelje. A német csapatátvonulást ugyancsak elutasította, kompromisszumként legfeljebb hadianyagszállításba egyezett volna bele, zárt vagonokban, kíséret nélkül.²

1940-től azonban megszorodtak azok a jelek, amelyek felhívták a figyelmet az északkeleti határok veszélyeztetettségére. A november 12-13-án Berlinben tárgyaló Vjacseszlav Molotov szovjet külügyminiszter konkrétan felvetette, hogy a két nagyhatalom közötti érdekszférák kijelölése során Moszkva igényt tart a Magyarország és Románia feletti befolyásra. Ezt a német vezetés nem fogadta el. Ezzel azonban a szovjet politikában csak még nagyobb hangsúlyt kapott Kárpátalja kérdése. Sztálin nem akart

a Szovjetunió kívüli ukrán államot, vagy ukrán autonóm területet, ami később a nemzeti egyesítés (a Szovjetuniótól való elszakadás) kiindulópontja lehet. Stratégiai szempontból is fontosnak tűnt a kárpátaljai „hídő” megszerzése, ami utat nyithatott Budapest és Bécs felé. A szovjet vezetés a korábbinál nagyobb szerepet tulajdonított a Duna völgyének, és ezzel együtt Magyarországnak is. A hivatalos államközi kapcsolatokban ugyan nem vetette fel Kárpátalja hovatarozásának kérdését, mert még nem tartotta aktuálisnak, de nemhivatalos formában, politikusi megnyilatkozásokban, a vezető napilapok írásaiban közvetve többször is utaltak az ezzel kapcsolatos szovjet érdekekre.³

Április 12-én Kristóffy József moszkvai követ tájékoztatta Andrej Visinszkij helyettes külügyi népbiztost, hogy a Honvédség katonai műveletbe kezdett a Délvidék visszacsatolása érdekében. A szovjet diplomata közölte, hogy Moszkva nem helyesli a magyar lépést, és célzott arra, hogy Magyarország is kerülhet még nehéz helyzetbe, hiszen neki is vannak nemzetiségek lakta területei. Kristóffy ezt egyértelmű utalásnak tekintette Kárpátaljára. Ennek kapcsán jelentette Budapestre, hogy korábban szovjet részről sosem hozták szóba a nemzetiségi kérdést, 1940 őszétől azonban vannak jelei, hogy Moszkva megfelelő időben fel fogja vetni Kárpátalja és az ott élő ruszinok ügyét.⁴

A Szovjetunió elleni német támadást követően, június 30-án, az ukrán nacionalista erők Stepan Bandera vezetésével Lembergben kikiáltották a Független Ukrán Államot. Ukrán nemzeti kormány alakult és Galíciában megkezdtek kiépíteni az ukrán területi igazgatást. Erich Koch, az elfoglalt ukrainai területek német főbiztosa egyelőre tudomásul vette a történeteket. Bandera programja szerint a céljuk a többi ukránlakta terület egyesítése volt, beleértve Kárpátalját is. Egy ukrán állam létrejötte, amely igényt formál a ruszin területekre, komoly problémát jelentett a magyar vezetésnek és arra ösztönözte Budapestet, hogy megerősítse az északkeleti határokat. A Bandera-féle államalkotási kísérletet, a vezetők túlzott önállósága miatt a németek gyorsan leállították. Banderát és több munkatársát július 5-én letartóztatták, az ukrán közigazgatást pedig felszámolták a németek megszállta galíciai területeken. Erről a magyar kormányt is tájékoztatták, melynek nyomán a Honvédség által megszállt területen is hasonló intézkedésre került sor, és magyar katonai közigazgatást vezettek be.⁵

Magyar szempontból azonban a térségre vonatkozó német tervek is veszélyeket rejtettek. Berlinben a támadás megindulásakor még fontolgatták, hogy a Szovjetunió gyors veresége, és az Ázsiába való visszaszorulása után az elfoglalt területen több német befolyás alatt álló csatlós államot

állítanak fel. Ezek egyike lehetett volna egy ukrán állam. Ez az elképzelés azonban fokozatosan lekerült a napirendről. A keleti fronton aratott nagy német győzelmek nyomán Hitler inkább germán és azzal rokon népesség betelepítésével, a német szellemiség és kultúra terjesztésével képzelte el az elfoglalt területek végleges integrálását a Német Birodalomba. E tekintetben azonban még nem született végső döntés. A megszállt területeken érdekelt különböző német szervek a Wehrmacht, az SS, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal, a Keleti Megszállt Területek Minisztériuma és a helyi német hatóságok között nem volt teljes az egyetértés a térség és az ott élő ukrán népesség jövőjét illetően. Felmerült, hogy az ukránok elődei kapcsolatban álltak árja népekkel, ezért átnevelhetők és asszimilálhatók lennének. Cél-szerű barátságosan viszonyulni hozzájuk, már csak taktikai megfontolásból is. Más nézetek szerint viszont az ukránság legfeljebb, mint fizikai munkaerő jöhet számításba.⁶

Magyar szempontból nézve azonban Galiciának a Német Birodalomhoz való csatolása óhatatlanul felvethette Kárpátalja hovatartozásának kérdését. A magyar kormány, de különösen a katonai vezetés tartott attól, hogy a galíciai ukránok, akár egy saját, Berlin ellenőrzése alatt álló szatellit állam létrehozásával, akár birodalmi területen kiépülő közigazgatási autonómia révén nagy befolyást gyakorolhatnak a magyarországi ruszinokra, és később területi igényekkel léphetnek fel. A németeknek a térséggel kapcsolatos fokozott érdeklődését jól jelezte az a bizalmas német parancs is, hogy az egyébként a Honvédség működési sávjába eső drohobicsi és nadvornai olajmezőket a magyarokat megelőzve mindenképpen német alakulatok szállják meg. Miután a parancs nyilvánosságra került német részről azzal próbálták magyarázni az intézkedést, hogy az esetleges rombolások megelőzésére küldtek különleges rohamegységeket a térségbe. Az azonban mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy a gazdasági vagy stratégiai szempontból meghatározó körzetekre Berlin a szövetségeseivel szemben is igényt tart.⁷

A július 1-ji minisztertanácsi ülésen Bartha Károly honvédelmi miniszter és Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar főnöke előterjesztést tett az elmúlt években Galiciából beszivárgott zsidó származásúak visszatoloncolására a megszállt területekre. A Vezérkar szerint sokáig meg kell tartani a birtokba vett területek feletti ellenőrzést, részben a hadizsákmány és különböző gazdasági javak elszállítása, részben pedig a hazai „nemkívánatos elemek” (zsidók, ukrán nacionalisták) eltávolítása érdekében. Polgári részről a terv egyik fő szorgalmazója Kozma Miklós, Kárpátalja kormányzója biztosa volt.⁸

Homlok Sándor, berlini magyar katonai attasé július 12-én (Kamenyec Podolszkij magyar elfoglalása napján) már felvetette a területi növekedés lehetőségét is. Arra hívta fel a figyelmet, hogy a Dnyeszterig terjedő tartós magyar megszállás nemcsak a zsidók, az ukrán, román és szlovák agitátorok kitelepítését tenné lehetővé, hanem a galíciai határ kiigazítását is. Ezzel kapcsolatban két tényezőt emelt ki. Az egyik, hogy a határmódosítás katonai szempontból indokolt volna, jobban védhetővé tenné az északkeleti határokat. A másik, hogy a megszerzett terület később esetleg elcserélhető lenne a revízió szempontjából fontosabb, magyarlakta térségre (Bánát, Dél-Erdély).⁹

Július 17-én Adolf Hitler elrendelte, hogy Galíciában augusztus 1-től német polgári kormányzást vezessenek be, és a területet csatolják a lengyel Főköormányzósághoz. Ez egyben a magyar katonai közigazgatás megszüntetését is jelentette. Ettől kezdve a magyar megszálló erőknek minden kérdésben egyeztetniük kellett a Weermacht mellett a Főköormányzóság polgári hatóságaival is. A hír nyomán a honvédség vezetése meggyorsította a menekült galíciai zsidók, és esetenként a magyar honosságú vagy rendezetlen állampolgárságú, de Magyarországon élő zsidó lakosok kiharcolását a megszállt területekre, annak ellenére, hogy ezzel kapcsolatban a térséget ellenőrző Kárpát-csoport parancsnoka komoly aggályokat fogalmazott meg.¹⁰

Augusztus 8-án a belügyminiszter megtiltotta a magyar honosságú zsidók deportálását, a lengyel és szovjet állampolgárságúak kitoloncolását pedig saját hatáskörbe vonva leállította. Az erre vonatkozó rendelet augusztus 15-én jelent meg, a gyakorlatban azonban a hónap végéig folyt az érintett személyek Galíciába való kiharcolása. A kitoloncoltak egy része azonban visszaszökött a határon. A német haderő és az ukrán milíciák több helyen tömeggyilkosságokat hajtottak végre. Augusztus 2-án, illetve 27-28-án Kamenyec-Podolszkij térségében mintegy 35 000 főt gyilkoltak meg, akik közül 14-16 000 fő Magyarországról kiharcolt zsidó volt. A galíciai német hatóságok közben kiutasítottak minden idegen állampolgárt. Esetenként katonai teherautókon szállították vissza a határ közelébe a magyar okmányokkal rendelkező zsidókat. A zord hegyi körülmények közepette a két állam közé szorult emberek reménytelen helyezbe kerültek. Az egyetlen túlélési lehetőséget a magyar területre való visszajutás jelentette a számukra. A magyar katonai vezetés ezt a határ fokozott őrzésével próbálta megakadályozni, és felvetette a Kárpátok keleti előtere ellenőrzésének szükségességét is.¹¹

Hitler meghívására Horthy kormányzó és kísérete szeptember 7. és 10. között a rastenburgi német főhadiszálláson tartózkodott. A tárgyalások

során a magyar delegáció fő célja a fronton lévő csapatok hazahozatala volt. A németek azonban ebbe csak úgy egyeztek bele, hogy a magyar erők október 15-ig folytatják a harcot, csak utána kerülnek kivonásra, és a hazatérő csapatok helyett a budapesti kormány 4 megszálló dandárt küld ki Ukrajnába. A magyar fél felvetette a korábban megrendelt, de Berlin által visszatartott német hadianyag leszállításának kérdését is. A németek ígéretet tettek ennek teljesítésére. Cserében viszont ragaszkodtak a magyarországi élelmiszer-, nyersanyag- és olajszállítás jelentős mértékű fokozásához. Horthy felvetette a németek által megszállt Nyugat-Bánság visszacsatolásának ügyét, mire Hitler megerősítette, hogy a terület Magyarországhoz fog kerülni, de csak egy „későbbi időben”.¹²

Ilyen előzmények után került szóba a galíciai határ kiigazításának kérdése. A magyar igényt azonban nem Bárdossy László kormányfő közölte Ribbentropal, ahogy az, az ilyen államközi egyezményt igénylő ügyeknél természetes lett volna, hanem a Vezérkar képviselői kezdtek egyeztetni róla a német katonai vezetéssel. Bárdossy problémásnak látta ezt a kérdés, ezért az utazás előtt a Külügyminisztérium nem is készített erre vonatkozó előterjesztést. A Vezérkarnak viszont már kész tervei voltak. A határkiigazítás ügyét Horthy említette meg általánosságban Hitlernek, aki ahhoz a jóváhagyását adta. Ezt követően Szombathelyi Ferenc, a Vezérkar új főnöke átnyújtotta Alfred Jodl tüzérségi tábornoknak a magyar elképzeléseket a galíciai határ vonalának módosítására, azzal érvelve, hogy a Kárpátok keleti lejtőinek birtokba vétele jelentős mértékben megkönnyítené a határellenőrzést és a határvédelmet.¹³ Szeptember 10-én elkészült egy előzetes megállapodás a határkorrekcióra, melynek általános vonalát egy térképvázlatban rögzítették. A magyar igény az 1939 szeptemberében szovjet kézre került térséget érintette. A tervezett új határ Uzsoktól kiindulva egy 5-20 km-es keskeny sávot (összesen 3250 km²-t) csatolt volna Magyarországhoz Galícia délnyugati peremén.¹⁴

A következő hetek során több olyan esemény is történt, amely arra ösztönözte a magyar vezetést, hogy tovább forszírozza a határkiigazítást. A határőrizeti szervek jelentései szerint korábban Galíciába hurcolt zsidók nagy számban szivárogtak vissza magyar területre. Mivel a honvédség és a rendvédelmi szervek ezt nem tudták megakadályozni, a magyar kormány kérte a német hatóságokat, hogy a magyar határtól 20-30 km-re állítsanak fel biztonsági zónát, és akadályozzák meg, hogy a zsidók megközelítsék a Kárpátok gerincét. A németek azonban nem kívántak ezzel foglalkozni, ők nem bánták, hogy ezek az emberek elhagyják Galíciát. Ezért a Honvéd Vezérkar még inkább szeretett volna ellenőrzést szerezni az érintett terület felett.¹⁵

A Londonban tartózkodó Edward Beneš, a Csehszlovák Nemzeti Tanács vezetője szovjet politikusokkal tárgyalva kifejtette, hogy inkább átengedi Kárpátalját Moszkvának, minthogy a magyarok megtarthassák, vagy román, lengyel kézre kerüljön. Bár a háború ezen pontján ez csak egy levegőben lógó kijelentés volt, tovább erősítette a Kárpátaljára vonatkozó szovjet igényt. A moszkvai Pánszláv Komité propagandakampányba kezdett a szláv népek közötti együttműködés fokozására, és Kárpátalján mind a kommunista, mind a pánszláv agitációnak volt bizonyos visszhangja. Mindezt a Vezérkar a veszély növekedéseként értékelte.¹⁶

Magyarország, mint háborús résztvevő igényt tartott volna a megszállt szovjet területek gazdasági kiaknázására és a helyreállításban való közreműködésre, hogy a háborús befektetései és a megszállás költségei megtérüljenek. Zsákmányolt hadianyagra, olajra számított, illetve mezőgazdasági terményekre, amivel a Németországba irányuló magyar élelmiszerszállítás egy részét kiválthatta volna. A németek azonban akadályozták a zsákmánygyűjtést, a magyar gazdasági berendezkedést, és semmit nem engedtek át a terményfeleslegből, az olajkészletből. Ez ráterelte a figyelmet, hogy a határkiigazítással a Kárpátok keleti lejtőin jelentős fakészlet jutott volna Magyarországnak.¹⁷

Mindezek nyomán Bárdossy október 2-án utasította a berlini követet, hogy adjon át hivatalos diplomáciai jegyzéket a német Külügyi Hivatalnak a határkiigazítással kapcsolatban. A jegyzékhez mellékelte térkép-vázlat azonban a szeptember 10-én kijelölt sávnál valamivel nagyobb területet tartalmazott, Uzsoktól északra, a szlovák-magyar határ vonalától indult és délen a Perkalab folyóig nyúlt. A sáv 15-25 km-re szélesedett, ami megközelítette azt a vonalat, ahol Budapest korábban német biztonsági zóna felállítását kérte. Ennek révén az átcsatolandó terület 700 km²-rel megnövekedett. A magyar fél a kérést a határellenőrzés könnyebbé tételével, egy ukrán állam létrehozása esetén pedig a határvédelem megerősítésével indokolta.¹⁸

Az ügygel kapcsolatban az ellenérdekelte lengyel Fő kormányzóságból kiindulva különböző német hatóságoknál azt terjesztették, hogy a magyarok igényt tartanak Galícia egészére vagy legalábbis a Dnyeszterig terjedő részekre. Erre vonatkozóan Bárdossy utasította Sztójajt, hangsúlyozza a német tárgyalópartnerei előtt, hogy nem területátadásról van szó, hanem csak a földrajzi viszonyokból fakadó technikai határkiigazításról. Az érintett térség mindössze 4000 km², nagyobb város vagy egybefüggő gazdasági terület nincs rajta. A magyar kormány csak a katonai szempontok hatására szánta el magát erre a kérésre.¹⁹

A jegyzékre október 25-én érkezett válasz. Ernst Woemann, a Külügyi Hivatal politikai osztályának vezetője közölte Sztójayval, hogy Berlin hozzájárul a határkiigazításhoz, de nem az október 2-i magyar jegyzék, hanem az eredeti, szeptember 10-én meghatározott térképvázlat szerint. November 27-én újabb jegyzékváltásra került sor a kérdésben. Előzetesen a németek további 2 magyar megszálló dandár Ukrajnába küldését kérték, majd igényt jelentettek be az olajszállítás 80 000-ról 120 000 t-ra való növelésére és plusz 10 000 t gabona szállítására. Ennek mintegy ellentételezéseként megerősítették, hogy nincs akadálya a határkiigazításnak.²⁰

December 1-jén Magyarországra érkezett Hans Frank a lengyel Főkörmányszóság vezetője, aki kezdettől fogva opponálta a határkiigazítás ügyét, mert a Főkörmányszóság gazdaságilag értékes, jelentős fakészleteket tartalmazó területeket veszített volna. Közölte Bárdossyval, hogy a téli hónapokban nem lehet elvégezni az új határvonal kijelölését, és megpróbálta rávenni a magyar kormányfőt, hogy a határkiigazítást halasszák a háború végére. Bárdossy kifejtette, hogy az ügyet a Honvéd Vezérkar szorgalmazza, a kormánynak ez kevésbé fontos, ő maga pedig a legszívesebben lemondana róla. Ezt követően Frank megpróbálta olyan módon szabotálni a határkiigazítást, hogy mindkét irányba hamis információt közölt. Bárdossyt úgy tájékoztatta, hogy a magyar igény Berlinben rossz benyomást keltett, és Budapesttel szemben komoly fenntartásokat okozott. Különösen az, hogy a magyarok a határvédelem erősítésének szükségességére hivatkoztak, holott a szomszédos állam a Német Birodalom. Berlinbe viszont Frank azt jelentette, hogy a magyar kormányfő gyakorlatilag visszalépett ettől a kéréstől.²¹

Ezután a német Külügyi Hivatalban némi meglepetést okozott, hogy december 4-én Bárdossy hivatalos jegyzékben érdeklődött, hogy mikor és hogyan kerül sor a határkiigazításra. Woermann igyekezett tisztázni a történeteket, és kiderült, hogy Bárdossy csak saját személyes véleményeként említette, hogy nem ragaszkodna a határkiigazításhoz, de ez nem jelentette a hivatalos magyar álláspont megváltozását. December 12-én Frank újabb akcióba kezdett. Ernst von Weizsäcker külügyminiszter-helyettest igyekezett meggyőzni, hogy a jelentős gazdasági értékek miatt nem szabad átadni a területet a magyaroknak, de legalábbis húzni kell az időt a háború végéig. Weizsäcker azonban közölte vele, hogy mivel Hitler személyes ígéretet tett, nem lehet megtagadni a magyar kérést vagy a végtelenségig halogatni az átadást, tavasszal lépni kell ebben az ügyben. Ugyanezt közölte Sztójayval is, aki december 12-én ismét szóba hozta a határkiigazítás kérdését.²²

1942. január 6. és 9. között Ribbentrop Magyarországon tárgyalt, és a honvédség nagyobb részének a frontra küldését kérte. Ezt részben ígére-

tekkel, a Nyugat-Bánság visszacsatolásának meglebegtetésével igyekezett elérni. Másrészt viszont, fenyegető megjegyzéseket tett, hogy súlyos következménye lehet, ha Budapest egyedülként kivonja magát a közös harcból. Emellett kicsikarta Bárdossy hozzájárulását a gabona és olajszállítás fokozásához és a magyarországi SS toborzás engedélyezéséhez is. A katonai kérdések részleteinek megtárgyalására január 20-án Budapestre érkezett Wilhelm Keitel tábornagy, a német haderő (OKW) főnöke, aki 18 harcoló és 6 megszálló dandár rendelkezésre bocsájtását követelte, miközben a magyar vezetés csak 7 harcoló és 6 megszálló dandárt kínált fel. Éles viták után végül 10 harcoló és 5 megszálló dandár kiküldésében állapodtak meg. Ez a magyar katonai erő közel kétharmadát jelentette.²³

Időközben a magyar kormány eljuttatta Berlinbe a megszállt területek kiaknázásával kapcsolatos elképzeléseit. Felvetette a részvételt a gazdaság helyreállításában. Igényt tartott a helyi bevételek bizonyos részére, a magyar megszállás alá került területek arányában. Ezt árutörlesztéssel szeretne volna megkapni. További jelentős nyersanyag importigényt jelentett be, főként vas és színesfémek, feketeszén, fa, bőr, gyapot és gumi vásárlására. A németek a magyar gazdasági közreműködést elutasították, a háborús költségek térítését csak részben és későbbre halasztva vállalták, a nyersanyagigénynek pedig csak töredékét teljesítették. Ezek az események is szerepet játszottak abban, hogy a Honvéd Vezérkar főnöke február 27-én levélben fordult az OKW főnökéhez a galíciai határ kiigazításával kapcsolatos mielőbbi egyeztetés érdekében, hogy a határvonal kijelölése már a hóolvadás után megkezdődhessen.²⁴

A magyar vezetést két további tényező is arra ösztönözte, hogy a kárpátaljai határ megerősítése érdekében ismét felvesse a kiigazítás ügyét. Hírek érkeztek Beneš újabb londoni kijelentéseiről, melyek szerint, az ukrán kérdés végleges rendezését az jelenthetné, ha minden ukránlakta területet a Szovjetunió keretei között egyesítenének, beleértve Kárpátalját is. Bár ezt Beneš nyilvánvalóan taktikai okból, Moszkva támogatásának elnyerése érdekében mondta, csak erősítette a térségre vonatkozó szovjet igényeket. A magyar-galíciai határ térségében megélénkült a partizántevékenység. 1942. január elején ejtőernyős partizánokat (Borkanyuk-csoport) dobtak le Körösmező-Tatarov körzetében. Szovjet repülőgépek jelentős mennyiségű (1500 kg) robbanóanyagot tettek földre a partizánok számára. Bár a partizán egységet gyorsan felszámolták és a rossz időjárás miatt további csoportok egyelőre nem kerültek bevetésre, a Honvéd Vezérkar számára ez is a határvédelem megerősítésének szükségességét igazolta.²⁵

Szombathelyi levele fokozta a galíciai német szervek lobbitevékenységét a határkiigazítás megakadályozására. Március 4-én Frank hosszabb memorandumban foglalta össze a Külügyi Hivatal számára, hogy a Kárpátok keleti lejtőit stratégiai, illetve gazdasági okokból miért nem lehet átadni a magyaroknak. A következő napokban megkereste az SS Haupt Amt főnökét, Gottlob Bergert, akinél elsősorban azzal érvelt, hogy a terület a Tirolhoz hasonló ideális közeget biztosít a német telepéseknek. Ezt követően a Megszállt Keleti Területek Minisztériumához fordult, ahol gazdasági okokra hivatkozva opponálta a határkiigazítást. Levelet írt Berlinbe a galíciai tartomány kormányzója is, aki a terület átadása nyomán előálló vízügyi, közlekedési, igazgatási problémák miatt egyenesen katasztrófának nevezte a tervezett határkorrekciót. Azt javasolta, hogy ha már politikai okokból mindenképpen területet kell juttatni a magyaroknak Galíciában, akkor ne a határmenti sávot adják át, ami az egész régió gazdaságát érintené, hanem a térség déli, gyéren lakott sarkában jelöljenek ki egy nagyobb egybefüggő területet. Az ellenérdekelt német szervek a helyi ukrán hatóságokat is mozgósították. Tatarov polgármestere is Berlinhez fordult, hogy a terület átcsatolásának csak a helyi lengyelek és zsidók örülnek, az ukránok körében nagy az elkeseredés, sokan már az elköltözést fontolgatják.²⁶

1942. április 11-én indult a frontra a magyar 2. hadsereg első szállítási lépcsője. Elhárultak a határkiigazítás technikai feladatait eddig akadályozó természeti tényezők is, így Berlinnek ebben az ügyben lépnie kellett. Április 14-én a német Külügyi Hivatal terjedelmes anyagot állított össze a szeptember 10-i megállapodás szerint a magyaroknak átadandó területről. Ebben 3250 km² szerepelt, 47-49 000 főnyi lakossággal (5-6000 lengyel, 3-4000 zsidó, 37-38 000 „kárpátukrán”). A népességi adatok becslésen alapultak, és több szempontból is vitathatók voltak (különösen az ukrán és ruszin lakosság összemosása miatt).²⁷

Április 20-án a galíciai határ kiigazításának kérdésében érintett német szervek részvételével értekezletre került sor. Ezen ott volt a Főkörmányzó-ság képviselőjében Otto Wächter, Galícia kormányzója, Johann Wühlisch követ, a külügyi hivatal vezetője, és Kurt Eissfeld az erdészeti hivatal vezetője. A központi hatóságok részéről megjelent Ernst Loebisch, a Wehrmacht külföldi ügyek osztályának vezetője, Dr. Kroening, a Reichsführer SS, Dr. Clas, a Belügyminisztérium I. osztálya, Dr. Conrad, a BM VI. (határőrizeti) osztálya, Dr. Schepers, az Erdészeti Főhivatal és Dr. Eulitz, a Pénzügyminisztérium vámügyi osztálya képviselőjében.²⁸

A tárgyalás során minden résztvevő problémákat vetett fel a terület átadásával kapcsolatban. A megbeszélésen arra jutottak, hogy egy vegyes-

bizottságot kell felállítani, hogy a terep bejárása után egy mindkét fél számára megfelelő határvonalat jelölhessenek ki. Az erdőgazdálkodás, a vízügyek, a határőrizet és más kérdések rendezésére kiegészítő egyezmények megkötésére van szükség. A bizottság első ülésére a nyár elején kerülhetne sor, Berlinben. A megbeszélés írásos összefoglalója felhívta a figyelmet, hogy az átadásra kerülő területen a magyar félnek komoly kötelezettséget kell vállalnia, mert a fakitermeléssel, az árvízvédelemmel kapcsolatos lépések a határ túl oldalán lévő német területeket is érintik. A magyar fél eltántorítását célozták azok megállapítások, hogy a jelenlegi határ jól átlátható és csak 4-5 átkelőhelyet kell ellenőrizni, az új határvonal viszont fedett, hegynyúlványokkal, erdőségekkel, vízmosásokkal tagolt terepen fut majd, ahol mintegy 60 átkelőhelyet kell szemmel tartani. A bizottság összegzését a Külügyi Hivatal jóváhagyta, és annak tartalmát április 21-én Sztójayval is ismertették.²⁹

A Fő kormányzóság részéről azonban tovább folyt a lobbitevékenység a határkorrekció megakadályozása érdekében. Frank megbízásából Wähler a Birodalmi Biztonsági Főhivatalhoz fordult. Régészeti és néprajzi adatokra hivatkozva kifejtette, hogy a terület ukránokkal rokon őslakói a huculok faji szempontból Európa „értékesebb” népei közé tartoztak. Ez a terület sosem volt Magyarország része, semmiképp sem kellene átadni neki. Wähler a területet Stájerországhoz hasonlította, és felvetette, hogy oda lehetne telepíteni Dél-Tirol lakosságának egy részét, akik ebben a közegben otthonosan érezhetnék maguk. Más jelentéseiben a területen folytatott szisztematikus gazdálkodás szükségességéről beszélt. Kiemelte, hogy az egész kontinens legértékesebb faállománya ebben a térségben található, aminek átadása komoly gazdasági veszteséget jelentene. A szovjet idők tarvágásai, az árvízvédelem elhanyagolása nagy árvizeket okozott az előző években. Az ár 1941-ben 170 hidat sodort el, ami gyakorlatilag megbénította a térség közlekedését. A magyarok biztos ezt a rablógazdálkodást folytatnák, és a hegyről lezúduló vizek a birodalmi területen okoznának károkat. Előzetes megállapodásokkal nem lehet garantálni, hogy a magyarok megfelelő erdő- és vízgazdálkodást folytatnak majd.³⁰

Wähler arra is felhívta a Főhivatal figyelmét, hogy a magyar hivatkozás a határvédelem megerősítésének szükségességéről nem valós, hiszen a szomszédos német területekről nem fenyegeti őket veszély. Nem igaz, hogy a kiigazítás egyszerűsíti a határellenőrzést. Éppen ellenkezőleg nehezebben áttekinthető, sűrűbben lakott terület kellene a magyaroknak kézben tartaniuk, 5 út helyett 52 utat és számtalan folyómedret kellene ellenőrizni. Ráadásul a tervezett határvonal településeket váгна ketté, ami megnehezítené

a német kézen maradt körzetek közigazgatását. Ugyancsak a Biztonsági Főhivatalhoz fordult a galíciai tartomány gazdasági referense, Otto Warden is, aki Wähter érvei megisméltése után kijelentette, hogy a magyar kormány a zsidó fanagykereskedő lobbi nyomására támasztott igényt Nyugat-Galíciára, hogy megszerezze az ottani értékes faállományt. Wardennek a magyar kormány és a zsidó vállalkozó összejátszásra vonatkozó vádjai iránt volt némi fogadókészség a Főhivatal tisztviselői között, valójában azonban a kijelentései minden lapot nélkülöztek.³¹

A német haderő által megszállt keleti területek újrászervezésére a Birodalmi Biztonsági Főhivatal III. B osztálya elkészítette a „Generalplan Ost” tervezetet. A terv kidolgozója Konrad Mayer professzor volt, aki a Német Nép Megerősítésének Birodalmi Biztossága tervezési osztályát vezette. Az első változata még 1941 decemberében készült. Ez az elfoglalt területek lakossága egy részének kitelepítésével és jelentős német, holland, dán, norvég stb. népesség betelepítésével számolt. A korábbi elképzelésekkel ellentétben Berlin már nem támogatta a szovjet rendszer elől külföldre távozott orosz, ukrán emigráns politikai tényezők, értelmiség hazatérését, hanem a németesítést tekintette elsődlegesnek. A térség gazdasági kiaknázását (földbirtoklás, ipari, kereskedelmi vállalkozások, tisztviselő réteg) betelepítések révén kívánta megoldani, a helyi lakossággal csak, mint fizikai munkaerővel számolt. Szláv nyelvű képzést csak az elemi iskolában terveztek, a közép- és felsőoktatás német nyelven folyt volna. A terv gyors és a társadalom magasabb szintjein átfogó németesítési szándékot takart.³²

1942 májusában elkészült a terv kibővített változata, melyet a Megszállt Keleti Területek Minisztériumának tervező részlege dolgozott ki, Erhard Wetzel, a „fajpolitikai” osztály vezetőjének irányításával. Ez egy 681 000 km² nagyságú, 25,7 millió (ukrán, belorusz, lengyel, balti) lakosú térség átszervezését, és a Német Birodalomba történő gazdasági integrációját tartalmazta, döntő mértékben szintén betelepítésre és németesítésre építve.³³

Június 1-jén került sor az új magyar miniszterelnök, Kállay Miklós berlini bemutatkozó látogatására. Ennek előkészítésére május 29-én a Külügyi Hivatal összefoglalót készített a galíciai határ kiigazításának ügyéről Ribbentrop számára, melyben sorra visszaköszöntek az áprilisi szakértői egyeztetés során felvetett, illetve a Főkormányzóság részéről megfogalmazott szempontok. Az anyag megállapította, hogy a határkorrekció földrajzi vagy etnikai érvekkel nem támasztható alá, a terület sosem volt a Magyar Királyság része. A magyarok katonai érvekre hivatkoznak, melyek nem indokoltak. Valójában Budapest egy ukrán állam esetleges létrehozásától tart, mely igényt formálhat Kárpátaljára, ezért akarja a határvonalat a Kár-

pátok gerincéről a keleti lejtőkre letolni. A kiigazítás végrehajtása előtt a magyaroknak vállalniuk kell a szükséges erdő- és vízgazdálkodási szempontok betartását. Komoly lépéseket kell tenniük a határellenőrzés megerősítésére is, mert nehezebben áttekinthető, sokkal több átkelőt tartalmazó határvonalhoz jutnak. Az átadást nem kell siettetni, hogy a német szervek addig elszállíthassák a területről a szovjet hatalom idején kitermelt nagy mennyiségű, értékes fakészletet.³⁴

Az ügy kapcsán vita alakult ki a Külügyi Hivatal és a Főkormányzóság, illetve más német szervek között. A külügy végig azt képviselte, hogy mivel Hitler nyilvános ígéretet tett, azt nem lehet visszavonni, vagy elszabotálni. Ráadásul a magyar kormánnyal folyó alkudozásokban a határkiigazítás jó érv lehet Berlin kezében. Abban azonban teljes volt az egyetértés a német hatóságok között, hogy az átadást nem szabad sürgetni, hogy az érintett területet addig is ki lehessen aknázni. Az időhúzásban látszólag a németek kezére játszott, hogy az április 21-i jegyzékre Budapest csak június 1-jén válaszolt. Valójában azonban a magyar passzivitás mögött egy kormányfői koncepcióváltás húzódott meg. Éppen ezért a német várakozásokkal ellentétben Kállay a látogatása során nem hozta szóba a határkiigazítás ügyét.³⁵

Június 1-jén azonban a berlini magyar követség titkára, Mészáros György felhívta a Külügyi Hivatalt, közölte, hogy a határkorrekcióval kapcsolatos tárgyalásokra felhatalmazott magyar delegáció készen áll, és érdeklődött, mikor kerülhet sor az első megbeszélésre. A németek közölték, hogy június 8. és 12. között tervezik a megbeszéléseket. A német tárgyalódelegáció vezetőjének Kurt von Kamphoevener II. osztályú követségi tanácsost jelölték ki, aki más határkérdésekkel, köztük a muravidéki német-magyar határ ügyével is foglalkozott. A küldöttségben jelen voltak a Külügyi Hivatal, az OKW, a Reichsführer SS, a Belügy- és Pénzügyminisztérium, a Vízügyi Főfelügyelet, a Birodalmi Erdészeti Hivatal és a lengyel Főkormányzóság képviselői. A magyar delegáció élén Medvey Frigyes ny. altábornagy, a Térképészeti Intézet volt vezetője, az 1938-1939-es magyar-szlovák határt kijelölő bizottság elnöke állt, a tagok Rédey István mérnök-alezredes térképész, műegyetemi magántanár, Bodiczky Géza vk. őrnagy és Mészáros György voltak. A magyar delegáció megérkezését követően a felek 8-án 10 órakor ültek tárgyaló asztalhoz a Wilhelmstrassén.³⁶

A megbeszélések során a német fél tárgyalási taktikája az volt, hogy a határkiigazítással járó nehézségeket, a magyar félre háruló, komoly szakmai szervezőmunkával és nagy költségekkel járó tennivalókat hangsúlyozta. Nem beszélt a magyarok által kiemelt katonai szempontokról, hanem döntően természeti, gazdasági és igazgatási kérdéseket taglalt. Mindez arra

irányult, hogy elbizonytalanítsák a magyarokat, megéri-e nekik a szóban forgó terület átcsatolása. A német delegáció arra törekedett, hogy önkéntes visszalépésre készítse a magyar felet. A megbeszélés a németek készsége jeléül rögtön egy engedménnyel indult. Medvey kérte, hogy a német területen lévő Ivan Pop hegyen a magyar légierő egy repülőmeteorológiai állomást üzemeltethessen 4-5 fős személyzettel, amire a 2. hadsereggel való kapcsolattartás érdekében, a Kárpátok átrepülésekor nagy szükség mutatkozott. Ennek nem volt köze a határkiigazításhoz. Kamphoeverner ebbe azonnal beleegyezett, és a Külügyi Hivatal rögtön intézkedett, hogy a felségjog megtartása mellett a magyarok a háború végéig használhassák az állomást³⁷

Ezt követően a németek a tervezett új határ okozta nehézségeket sorolták. Az Uzsoktól 250 km hosszágban húzódó új határvonal sűrű erdőkön vezet át, mély völgyekbe ereszkedik, majd hegyhátakra emelkedik, átvágva számos utat, ösvényt, patak- és folyómedret, megszakítva több vasútvonalat, főként a fakitermelés szempontjából fontos erdei vasutakat, és kettévág egy sor szórványtelepülést. Az új határ erősen fedett, beláthatatlan terepen húzódik, legalább 50-60 határátlépési pont van rajta, ami nagyban megnehezítheti a mindkét fél számára fontos határellenőrzést. A Kárpátok keleti lejtői értékes faállománnyal rendelkeznek, melyre a német gazdaságnak és a harcoló haderőnek feltétlen szüksége van. A kitermelést azonban csak tudatos erdőgazdálkodás alapján, jelentős telepítéssel, megfelelő szállító és feldolgozó objektumok létesítésével lehet folytatni, hogy a tarvágások okozta gazdasági károk elkerülhetők legyenek ugyanakkor megfelelőjenek a nyersanyaggazdálkodás szükségleteinek is.³⁸

A terület vízhálózata, a Dnyeszterhez futó folyók meghatározó szerepet játszanak egész Galícia gazdasági életében. Az Osztrák-Magyar Monarchia felszámolását követően, a lengyel és szovjet időkben megszűnt a szervezett vízgazdálkodás, az árvízvédelem elhanyagolása évről-évre súlyos pusztításokat okozott szerte Galíciában. A lecsupasztított hegyoldalakon lezúduló áradások tönkreteszik a hidakat, egyéb műtárgyakat, elpusztítják a termést, lemossák a hegyi talajt, erős karsztosodást okozva, köveket sodornak a földekre. Az árvizek az elmúlt időszakban évi 100 millió zloty kárt okoztak. Ezt a helyzetet a megszállás óta a német szervek tervszerű munkával, és komoly anyagi ráfordítással igyekeztek orvosolni. Nagyszabású erdőgazdasági és vízügyi fejlesztés indult, erdőtelepítés, patakok elrekesztése, partfalak megerősítése, völgyzáró gátak létesítése. A határkiigazítás esetén az átadott területen ezek a feladatok a magyar államra hárulnának, hiszen, ha Németország figyelembe veszi a magyar katonai érdekeket, akkor Magyarországnak is tekintettel kell lennie a német gazdasági érdekekre.³⁹

A németek javaslatot tettek a határkijelölés módjára is, ami meglehetősen bonyolultságával előre vetítette az érintett sáv átadásának elhúzódását. Kezdeményezték két területi albizottság felállítását, Uzsoktól a Lomnica völgyéig magyar, attól délre német vezetéssel. Ezek feladata volt a helyszíni szemle, a földrajzi, közlekedési, vízgazdálkodási, közigazgatási, határőrizeti, illetve birtokhatárt érintő szempontok vizsgálata, és a szükséges helyi korrekciók tervének elkészítése. Létre kívántak hozni egy gazdasági albizottságot is, hogy megfogalmazza a két fél további kötelezettségeire vonatkozó koncepciót. A három albizottság javaslatai nyomán egy központi bizottság dolgozta volna ki a határkiigazítási szerződést.⁴⁰

A tárgyalások során Medvey utalt arra, hogy a határkorrekciót elsősorban a katonai körök szorgalmazzák, mert számolnak egy ukrán állam létrejöttéből adódó veszélyekkel. Ha Budapest írásos garanciát kapna, hogy Galícia német fennhatóság alatt marad, és nem alakul ki magyar-szláv határ, akkor a magyar szándékok is megváltoznának. Kamphoevener azonnal egyeztetett Wilhelm Stuckart belügyi államtitkárral, akinek nem volt kifogása egy ilyen nyilatkozat kiadása ellen, de hangsúlyozta, hogy a magyar-szláv határ elkerülése ne szerepeljen benne, mert azt a magyarok máshol (magyar-szlovák határ) is felhasználhatnák propagandacélokra. Woermann viszont azt az utasítást adta Kamphoevenernek, hogy kerüljék az írásos nyilatkozatot, az ígéret csak szóban hangozzék el, mert a keleti területek hasznosításával kapcsolatos legfelsőbb döntés még nem született meg. Ez utóbbi megoldást támogatta Weizsäcker külügyminiszter-helyettes is. Kampenhoever végül szóban közölte Medveyvel, hogy felsőbb állásfoglalás szerint Galícia a jövőben is német szuverenitás alatt álló terület marad.⁴¹

Mindezek nyomán a magyar fél visszakozni látszott. Medvey kijelentette, hogy a németek által felsorolt gazdasági tényezők újdonságként hatottak a magyar delegációra, mely katonai térképészekből áll, ilyen kérdések megvitatására nem készült. Kérte, hogy a tárgyalások folytatását halasszák egy későbbi időpontra, hogy konzultálni tudjanak a hazai illetékesekkel. Ezt tartalmazta a megbeszélések végén Medvey és Kamphoevener által készített összefoglaló is, melyet a német érveket részletező mellékletekkel egészítettek ki.⁴²

A németek nagyon elégedettek voltak ezzel az eredménnyel. Woermann június 12-én úgy tájékoztatta a tárgyalásokról a budapesti német követet, hogy a magyar delegációt meglepték az eléjük tárt gazdasági tényezők és a határkiigazítás nyomán a magyar államra háruló költségek. Várható, hogy ezek nyomán Budapest megváltoztatja a véleményét a határkorrekció ügyében. Van néhány további érv is, ami a visszalépésre sarkallhatja a magyar kormányt. Az érintett térség sosem volt a Szent István-i állam része.

A magyar kormánynak kétségei vannak volt lengyel területek annektálásával kapcsolatban. Más térség visszacsatolása fontosabb a számára, és nem akarja rontani annak esélyét. Woermann utasította a követet, hogy mindent figyelembe véve, igyekezzen elősegíteni a magyarok visszalépését, de a nyomásgyakorlásnak a látszatát is kerülje.⁴³

Valójában azonban nemcsak a németek, hanem a magyar fél sem akarta a megállapodást. A magyar delegáció látszólagos tájékoztatlansága csupán tárgyalási taktika volt. Teljességgel elképzelhetetlen, hogy az 1909 óta a térség földrajzi viszonyaival foglalkozó, két hasonló határkijelölő feladatot már sikeresen elvégző Medveynek és a Műegyetem Közgazdasági Karán oktatóként foglalkoztatott két kollégájának fogalma sem lett volna a Kárpátok keleti lejtőinek vízrajzáról, vagy az ottani erdőségek gazdasági jelentőségéről. A magyar delegáció nem a megegyezés, hanem a jogfenntartás szándékával utazott Berlinbe. Kállay, az új kormányfő ugyanis azt az elvet követte, hogy Magyarország kizárólag a saját volt területei visszacsatolása érdekében kíván terjeszkedni. A Szent István-i határokon túl csak katonai megszálló feladatokat vállal, és nem tesz diplomáciai vagy igazgatási lépéseket nem magyar területek megszerzésére. Kállay már ekkor tervezte a Nyugattal való kapcsolatok újrafelvételét, és a volt lengyel területek bekebelezése ellehetetlenítette volna ezt a törekvést. A kormány június 19-én döntést hozott a határkiigazításra vonatkozó tárgyalások háború végéig történő felfüggesztéséről. Hivatalosan azonban nem akart lemondani a Hitler által ígért területről, hogy az később „cserealap” lehessen más ügyek elintézése (magyarlakta területek visszacsatolása) során.⁴⁴

Augusztus 13-án Kállay tájékoztatta a parlamentet a határkorrekcióra vonatkozó tárgyalások halasztásáról. Augusztus 17-én a berlini magyar követség szóbeli jegyzékben tájékoztatta a Külügyi Hivatalt, hogy a határkiigazítással tárgyalások során a német fél olyan körülményekre hívta a fel a figyelmét, melyek a magyar kormány előtt az igény felvetésekor még nem voltak ismeretesek, és amelyek jelentősen megnehezítenék az érintett terület birtokba vételét. Ezért Budapest a maga részéről a további tárgyalásokat a háború végéig felfüggeszti, de továbbra is fenntartja a jogot, hogy éljen a Führer ígéretével.⁴⁵

Augusztus 21-én Erdmannsdorff, a Külügyi Hivatal helyettes államtitkára (volt budapesti követ) összefoglalót készített Ribbentrop számára a határkiigazítás ügyéről. Ebben kiemelte, hogy magyar részről végig csak a katonai körök forszírozták egy ukrán állam létrehozásától tartva. A politikai fórumok kezdettől igen tartózkodó magatartást tanúsítottak. A német gazdasági érvek és a várható nagy költségek hatására a magyar kormány a háború végéig

elnapolta a kérdés tárgyalását. Ez a halasztás jól megfelelt a német hadigazdaság igényeinek és a Főkormányzóság érdekeinek is. Számos jel mutatott arra, hogy ha Magyarország nem jelenti be halasztási szándékát, Berlin a lehető legtovább húzza a megbeszéléseket, a határkijelölésre csak hosszas procedúra után kerül sor, közben a németek csökkentik az érintett területet és további feltételekhez kötik az átadását. A Főkormányzóság nagy sikerként értékelte Budapest visszalépését. 1944 februárjában, amikor Hitler megelégedését fejezte ki Franknak a Galíciából érkező nagymennyiségű fával kapcsolatban, a főkormányzó közölte vele, mindez csak annak köszönhető, hogy nem adták át a magyaroknak az általuk igényelt területeket.⁴⁶

A történet sajátos mellékszálát jelentette, hogy 1943 júniusában, az időközben a szovjetek és a németek ellen egyaránt harcot hirdető Ukrán Félkelő Hadsereg (UPA) felvette a kapcsolatot a volhyniai magyar megszálló erőkkel. Padányi József ezredes, a VIII. hadtest vezérkari főnöke megszervezte egy 3 tagú ukrán delegáció budapesti útját. A küldöttség december elején érkezett a magyar fővárosba, ahol Szombathelyivel és Saly Dezső miniszteri tanácsossal tárgyalt. Szóba került az egymás elleni akciók felfüggesztése, magyar fegyverszállítás ukrán élelemért cserébe, az ukrán függetlenség érvényesítéséhez nyújtandó segítség, illetve a közös harc a Szovjetunió és Németország ellen. A közös galíciai határ kérdését a felek a háború befejezése után kívánták tisztázni. Az ukrán delegációt Marton András vk. alezredes kísérte vissza Lembergbe, ahol a Honvéd Vezérkar megbízásából az UPA katonai főparancsnokával tárgyalt. Átfogó politikai megegyezésre azonban nem került sor. Magyarország nem vállalta, hogy szembe forduljon a németekkel, az ukránok pedig nem kívántak lemondani Kárpátaljáról.⁴⁷

Összefoglalóan, a galíciai határ kiigazítására vonatkozó igényt egy német védnökség alatt létrejövő ukrán állam által jelentett veszéllyel szemben, a Honvéd Vezérkar vette fel még Werth Henrik vezetése alatt. Egy ilyen csatlós állam komoly pánszláv propagandát gyakorolhatott volna a kárpátaljai ruszinokra, sőt igényt támaszthatott volna erre a területre. A katonai fórumok ezért határvédelmi és közbiztonsági megfontolásokra hivatkozva hónapokon át szorgalmazták a határkorrekciót. A magyar politikai körök meglehetősen tartózkodóan, Kállay kormányfősége alatt elutasítóan viszonyultak ehhez a kérdéshez. A kormány nem kívánt a Szent István-i határokon túl idegen területeket megszerezni, és csak azért nem vonta vissza az érintett térséggel kapcsolatban bejelentett igényt, hogy felhasználhassa azt más magyar érdekek érvényesítése, elcsatolt területek (Nyugat-Bánság, Dél-Erdély) visszaszerzése érdekében.

JEGYZETEK / NOTES

- 1 Allianz Hitler-Horthy-Mussolini. (1966) Dokumente zur Ungarischen Außenpolitik, 1943–1944. Redigiert Lajos Kerekes. Akadémiai. Budapest. 244–245. old.; Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. (1962) IV. köt. Magyarország külpolitikája a második világháború kitörésének időszakában, 1939–1940. Összeállította és sajtó alá rendezte Juhász Gyula. Akadémiai Budapest. (a továbbiakban: DIMK 1962). 487–488. old.
- 2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 63. Külügyminisztérium politikai ir. (a továbbiakban: KÜM Pol.) 473. Szent-Iványi. 289. old.; Fóris Ákos (2007): A megszállt szovjet területek kérdése a magyar polgári kormányserveknél. In: Az első világháború irodalmi és történelmi aspektusai a kelet-európai régióban. Szerk. Fodor József Péter – Marosi Renáta – Miklós Dániel – Péro Krisztina – Szabó Roland. Trefort-kert Alapítvány – Eötvös Loránd Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat. Budapest. 74. old.
- 3 A moszkvai magyar követség jelentései, 1935–1941. (1992) A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket és a névmutatót összeállította Pastor, Peter. Századvég – Atlanti. Budapest. 301., 303–304. old.; Kolontári Attila (2009): Magyar-szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok, 1920–1941. Politikátörténeti Füzetek, XXXI. Napvilág. Budapest. 307–308., 366. old.; Pastor, Peter (2014): Kárpátalja kérdése a magyar-szovjet kapcsolatokban, 1938–1945. In: Fedinec Csilla (szerk.) (2014): Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai. Kalligram. Pozsony. (261–284. old.) 269–275. old.
- 4 A moszkvai magyar követség jelentései (1992) 303–304. old.
- 5 Ravasz István (2005): Magyar katonák és ukrán nemzeti partizánok. In: Ravasz István (szerk.): ...és újfent hadiidők! (avagy a „boldog békeidők” nem térnek vissza), 1939–1945. Petit Real. Budapest. (124–128. old.) 125. old.; Fedinec Csilla (2015): Oleksandr Pahiria: Mizh Vijnouiu ta Myrom. Vidnosyn mizh OUN i UPA ta zbrojnymy sylamy Uhorschchyny (1939–1945). Hadtörténelmi Közlemények, 128. évf. (2015) 1. sz. (280–285. old.) 282. old.
- 6 MNL OL K 63. KÜM Pol. 1941-21/1. 99/1941.; Bundesarchiv-Militärarchiv (Freiburg) (a továbbiakban: BA-MA) RH 22/10. Befehlshaber rückwärtiger Heeresgebiete Süd Kriegstagebuch. Bd. VII. (5. 12. 41.), (14. 12. 41.); BA-MA RW 41/13. Wermachtbefehlshaber Ukraine (30. 9. 41.); Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. (1982) V. köt. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig. Összeállította

- Juhász Gyula. Sajtó alá rendezte Juhász Gyula – Fejes Judit. Akadémiai. Budapest. 1236–1239. old.; Fóris (2007) 65–66. old.
- 7 MNL OL K 63. KÜM Pol. 1943-21/1-213.; A Wilhelmstrasse és Magyarország. (1968) Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944. Összeállították, sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula. Kossuth. Budapest. 602–603. old.
 - 8 MNL OL K 429. Kozma Miklós ir. 1653/1941., 1811/1941.; MNL OL K 149. Belügyminisztérium (a továbbiakban: BM) VII. Res. 1941-6-12 103.; Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltára (a továbbiakban HIM HL Kárpát-csoport 2. d. 218/1941.
 - 9 HIM HL Honvéd Vezérkar főnöke (a továbbiakban: VKF) Eln. 1. Napi helyzetjelentés (1941. 07. 12.) 193. old.; Fóris (2007) 69. old.
 - 10 HIM HL VKF Eln. 1. Napi helyzetjelentések (1941. 07. 19.) 250. old.; BA-MA RH 22/5. Befehlshaber rückwärtiger Heeresgebiete Süd Kriegstagebuch. Bd. II. (30. 7. 41.); Bálint József (2011): A Szovjetunió gazdasági kifosztása dokumentumokban elbeszélve (1941–1944). Russica Pannonicana. Budapest. 253–256. old.; Ormos Mária (2000): Egy magyar médiavezer: Kozma Miklós – Pokoljárás a médiában és politikában (1919–1941) I-II. köt. PolgArt. Budapest. II. 763. old.
 - 11 MNL OL K 149. BM VII. Res. 1941-6-12 103., 1941-6-13 120; MNL OL K 774. Kárpátaljai Terület Kormányzó Biztosának Hivatala. 38. VIII. Honvéd Kerület (1941. 08. 27.).
 - 12 HIM HL VKF Eln. 1. 6365/1941.; HIM HL Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban: HM) Eln. 31. 129 466/1941; MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-27-743.; MNL OL K 63 KÜM Pol. 473. Szent-Iványi. 686–714. old.; Horthy Miklós titkos iratai. (1963) Sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta Szinai Miklós – Szűcs László. Kossuth. Budapest. 300–308. old.; Dombrády Lóránd (2012): Szombathelyi Ferenc vezérezredes. HIM. Budapest. 42–43, old.
 - 13 Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (a továbbiakban ÁBTL) V-101 594/1. Szombathelyi Ferenc. 12. old.; ÁBTL V-117 743. László Dezső. 15. old.; PA-AA I. 93. 104 070/1941., 104 286/1941.; Fóris (2007) 69–70. old.; Erdeős László (2007): A magyar honvédelem egy negyedszázada, 1919–1944. I-II. köt. Attraktor. Budapest. I. 462–463. old.
 - 14 MNL OL K 63 KÜM Pol. 473. Szent-Iványi. 714–748. old.; Völkl, Ekkehard (1992): Grenzrevision (1942) und Umsiedlung von Magyaren (1943/1944) Ungarn und das „Generalgouvernement“. In: Ungarn-jahrbuch 1991. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete. Bd. 19. Hrsg.

- Adriányi, Gabriel – Glassl, Horst – Völkl, Ekkehard. Verlag Ungarisches Institut. München. (255–261. old.) 256. old.
- 15 MNL OL K 149. BM VII. Res. 1941-6-12 103., 1941-6-14 500.
- 16 Zseliczky Béla (1998): Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében, 1920–1945. Politikatörténeti füzetek, X. Napvilág. Budapest. 65–66. old.; Taborsky, Edward (1981): President Edvard Beneš between East and West, 1938–1948. Hoover Press Publication, 246. Hoover Institution Press. Stanford. 182. old.; Joó András (2008): Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia 1942–1944. Napvilág. Budapest. 46. old.
- 17 Búzás József – Nagy András (1961): Magyarország Külkereskedelme, 1919–1945. Közgazdasági és Jogi. Budapest. 354–361. old.; Bálint (2011) 256–257., 309–318. old.
- 18 HIM HL VKF Eln. 1. 5121/1942.; MNL OL K 149. BM VII. Res. 1941-6-12 103.; Ungváry Krisztián (2015): Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban, 1941–1944. Esemény – Elbeszélés – Utóélet. Osiris. Budapest. 185–186. old.
- 19 MNL OL K 63 KÜM Pol. 473. Szent-Iványi. 705. old.; Ungváry (2015) 187. old.
- 20 HIM HL VKF Eln. 1. 4340/1942.; MNL OL K 63 KÜM Pol. 473. Szent-Iványi. 692–698. old.; Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Bonn – Berlin) (a továbbiakban: PA-AA) Pol. IV. 6534. 1941.; Erdeős (2007) I. 463. old.
- 21 MNL OL K 63 KÜM Pol. 473. Szent-Iványi. 705. old.; A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 631–633. old.
- 22 A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 632–637. old.; Maruzsa Zoltán (2010): A meg nem valósult területi gyarapodás. Német–magyar diplomáciai tárgyalások Magyarország terjeszkedéséről a keleti Kárpátokon túl 1941–42 folyamán. In: Esmék, forradalmak, háborúk. Vadász Sándor 80 éves. Szerk. Háda Béla – Ligeti Dávid Ádám – Majoros István – Maruzsa Zoltán – Merényi Krisztina – Petneházi Margit. ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék. Budapest. (403–414. old.) 405. old.; Völkl (1992) 256. old.; Ungváry (2015) 186. old.
- 23 Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) 293/1946. X. Szálasi Ferenc népbírósági pere. 7. d. 7016–7028. old.; HIM HL HM Békeelőkészítő. A/II/3.; ÁBTL V-101 594/1. Szombathelyi. 41–42. old.; Dombrády Lóránd (2012): A legfelsőbb hadúr és hadserege. Kairosz. Budapest. 273–274. old.; MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szentiványi. 702–703. old.; Macartney, Carlyle Aylmer (1961): October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945. Vol. I–II. University Press. Edinburgh. II. 65–66. old.

- 24 A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 644–645. old.
- 25 HIM HL VKF Eln. 1. 3806/1942., 4114/1942.; Zseliczky (1998) 67. old.; Gazsi József: A Borkanyuk-partizáncsoport. Hadtörténelmi Közlemények, 94. évf. (1981) 4. sz. (569–596. old.) 579–581. old.
- 26 MNL OL K 63 KÜM Pol. 473. Szent-Iványi. 705–706. old.; BA NS 19/3838. Persönlicher Stab Reichsführer SS. 1942.
- 27 Erdeős (2007) I. 462–463., 484. old.; Szabó Péter (2019): Magyarok a Donkanyarban. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943.) Kossuth. Budapest. 85–88. old.
- 28 Maruzsa (2010) 404–405. old.
- 29 PA–AA Po. IV. 6534. 1941.; A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 657–658. old.; Maruzsa (2010) 405–406. old.
- 30 Ungváry (2015) 188–189. old.
- 31 BA–PAA Pol. XII. Bd. 38. 1942.; Ungváry 2005. 121–122. old.
- 32 Fóris 2007. 66–67., MOL K 64. KÜM Pol. Res. 1942-24-119.; MOL K 63. KÜM Pol. 1941-21/28-6840.
- 33 BA NS 19/1739. Persönlicher Stab Reichsführer SS. 1942.; Völkl (1992) 256. old.
- 34 Maruzsa (2010) 406. old.
- 35 A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 657–658. old.
- 36 Völkl (1992) 256–257. old.; Maruzsa (2010) 406–407. old.
- 37 Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 687–688. old.; PA–AA Pol. XII. Bd. 38. 1942.; Maruzsa (2010) 408. old.
- 38 Akten zur deutschen auswärtigen Politik, 1918–1945. (1972) Serie E. Bd. II. Göttingen. Vandenhoeck & Ruprecht. 291.; PA–AA Pol. IV. 2217. 1942.; BA NS 19/3838. Persönlicher Stab Reichsführer SS. (12. 6. 42.).
- 39 Völkl (1992) 256–258. old.; Maruzsa (2010) 412–414. old.
- 40 PA–AA Pol. XII. Bd. 38. 1942.; A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 698–691. old.
- 41 Völkl (1992) 256–258. old.; PA–AA Pol. IV. 2217. 1942.
- 42 Maruzsa (2010) 407–410. old.; PA–AA Pol. XII. Bd. 38. 1942.
- 43 PA–AA Pol. IV. 2235. 1942.; A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 657–658. old.
- 44 MNL OL K 63 KÜM Pol. 473. Szent-Iványi. 707, MOL K 63. 1939/1945-75/1. Joó (2008) 32., 45–48, HIM HL VKF Eln 1. 5121/1942.
- 45 MNL OL K 63 KÜM Pol. 473. Szent-Iványi. 707–708. old.; A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 687. old.

- 46 A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 686. old.; BA NS 19/3838. Persönlicher Stab Reichsführer SS. 1942.; Frank Hans (1975): Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs in Polen, 1939–1945. Deutsche Verlags-Anstalt. Stuttgart. 486., 510. old.; Völkl (1992) 256–258. old.
- 47 Ravasz (2005) 125–126. old.; Fedinec (2015) 283–284. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

A) Levéltári források:

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (Budapest) (ÁTBL)

ÁBTL V-101 594. Szombathelyi Ferenc.

ÁBTL V-117 743. László Dezső.

Budapest Főváros Levéltára (Budapest) (BFL)

BFL 293/1946. X. Szálaszi Ferenc népbírósi pere.

Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltára (Budapest) (HIM HL)

HIM HL HM Békeelőkészítő

HIM HL Honvédelmi Minisztérium (HM)

HIM HL Honvéd Vezérkar főnöke (VKF)

HIM HL Kárpát-csoport

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest) (MNL OL)

MNL OL K 63. Külügyminisztérium Politikai ir. (KÜM Pol.)

MNL OL K 63. Külügyminisztérium Politikai ir. (KÜM Pol.) 473-474. Szent-Iványi Domokos: Csonka-Magyarország külpolitikája 1919. júniustól - 1944. március 19-ig.

MNL OL K 64. Külügyminisztérium, Politikai Rezervált ir.

MNL OL K 149. Belügyminisztérium Reservált ir. (BM Res.)

MNL OL K 429. Kozma Miklós

MNL OL K 774. Kárpátaljai Terület Kormányzó Biztosának Hivatala

Bundesarchiv (Koblenz – Berlin) (BA)

BA NS 19/3838. Persönlicher Stab Reichsführer SS

Bundesarchiv–Militärarchiv (Freiburg) (BA–MA)

BA–MA RH 22/5. Befehlshaber rückwärtiger Heeresgebiete Süd Kriegstagebuch. Bd. 2.

BA–MA RH 22/10. Befehlshaber rückwärtiger Heeresgebiete Süd Kriegstagebuch. Bd. 7.

BA–MA RW 41/13. Wermachtbefehlshaber Ukraine.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Bonn – Berlin) (PA–AA)

PA–AA Pol. IV. Die Karpaten Grenze zwischen Ungarn und dem Generalgouvernement

PA–AA Pol. XII. Bd. 38. Grenze zwischen Ungarn und dem Generalgouvernement in den Karpathen.

B) Szakirodalom:

Allianz Hitler–Horthy–Mussolini. (1966) Dokumente zur Ungarischen Außenpolitik, 1943–1944. Redigiert Lajos Kerekes. Akadémiai. Budapest.

A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941. (1992) A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket és a névmutatót összeállította: Pastor, Peter. Századvég – Atlanti. Budapest.

A Wilhelmstrasse és Magyarország. (1968) Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944. Összeállították, sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula. Kossuth. Budapest.

Bálint József, (2011): A Szovjetunió gazdasági kifosztása dokumentumokban elbeszélve (1941–1944). Ruzsisztikai Könyvek, XXXIV. Russica Pannonica. Budapest.

Búzás József–Nagy András (1961): Magyarország Külkereskedelme, 1919–1945. Közgazdasági és Jogi. Budapest.

Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. (1962) IV. köt. Magyarország külpolitikája a második világháború kitörésének időszakában, 1939–1940. Összeállította és sajtó alá rendezte Juhász Gyula. Akadémiai. Budapest.

Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. (1982) V. köt. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig. Összeállította Juhász Gyula. Sajtó alá rendezte: Juhász Gyula – Fejes Judit. Akadémiai. Budapest.

Dombrády Lóránd (2012): Szombathelyi Ferenc vezérezredes. Budapest. Hadtörténeti Intézet és Múzeum.

Erdeős László (2007): A magyar honvédelem egy negyedszázada, 1919–1944. I–II. köt. Attraktor. Budapest.

Fedinec Csilla (2015): Oleksandr Pahiria: Mizh Vijnoiu ta Myrom. Vidnosyny mizh OUN i UPA ta zbrojnymy sylamy Uhorschchyny (1939–1945). Hadtörténelmi Közlemények, 128. évf. (2015) 1. sz. 280–285. old.

- Fóris Ákos (2007): A megszállt szovjet területek kérdése a magyar polgári kormányserveknél. In: Az első világháború irodalmi és történelmi aspektusai a kelet-európai régióban. Szerk. Fodor József Péter – Marosi Renáta – Miklós Dániel – Péro Krisztina – Szabó Roland. Trefort-kert Alapítvány – Eötvös Loránd Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzata. Budapest.
- Frank Hans (1975): Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs in Polen 1939–1945. Deutsche Verlags-Anstalt. Stuttgart.
- Gazsi József: A Borkanyuk-partizáncsoport. Hadtörténelmi Közlemények, 94. évf. (1981) 4. sz. 569–596. old.
- Horthy Miklós titkos iratai. (1963) Sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta Szinai Miklós – Szűcs László. Kossuth. Budapest.
- Joó András (2008): Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia 1942–1944. Napvilág. Budapest.
- Kolontári Attila (2009): Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok, 1920–1941. Politikatörténeti Füzetek XXXI. Napvilág. Budapest.
- Macartney, Carlyle Aylmer (1961): October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945. Vol. I–II. University Press. Edinburgh.
- Maruzsa Zoltán (2010): A meg nem valósult területi gyarapodás. Német–magyar diplomáciai tárgyalások Magyarország terjeszkedéséről a keleti Kárpátokon túl 1941–42 folyamán. In: Esmék, forradalmak, háborúk. Vadász Sándor 80 éves. Szerk. Háda Béla – Ligeti Dávid Ádám – Majoros István – Maruzsa Zoltán – Merényi Krisztina – Petneházi Margit. ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék. Budapest. 403–414. old.
- Ormos Mária (2000): Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós – Pokoljárás a médiában és politikában (1919–1941) I–II. köt. PolgArt. Budapest.
- Pastor, Peter (2014): Kárpátalja kérdése a magyar–szovjet kapcsolatokban, 1938–1945. In: Fedinec Csilla (szerk.): Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai. Kalligram. Pozsony. 261–284. old.
- Ravasz István (2005): Magyar katonák és ukrán nemzeti partizánok. In: Ravasz István (szerk.): ...és újfent hadiidők! (avagy a „boldog békeidők” nem térnek vissza) 1939–1945. Petit Real. Budapest. 124–128. old.
- Szabó Péter (2019): Magyarok a Don-kanyarban. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943.) Kossuth. Budapest.
- Taborsky, Edward (1981): President Edvard Beneš between East and West, 1938–1948. Hoover Press Publication, 246. Stanford. Hoover Institution Press.
- Ungváry Krisztián (2015): Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban, 1941–1944. Esemény – Elbeszélés – Utóélet. Osiris. Budapest.
- Zseliczky Béla (1998): Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében, 1920–1945. Politikatörténeti füzetek, X. Napvilág. Budapest.

Völkl, Ekkehard (1992): Grenzrevision (1942) und Umsiedlung von Magyarern (1943/1944) Ungarn und das „Generalgouvernement“. In: Ungarn-jahrbuch 1991. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete. Bd. 19. Hrsg. Adriányi, Gabriel – Glassl, Horst – Völkl, Ekkehard. Verlag Ungarisches Institut. München. 255–261. old.

